

PROBLEME ALE LIMBII ÎN PERSPECTIVA ACTUALITĂȚII

VALERIA GUȚU ROMALO
Facultatea de Litere
Universitatea din București
Academia Română

1. În lingvistică, ca și în oricare alt domeniu științific, raportarea la *actualitate* – situând discuția în etapa cea mai recentă – poate viza un anumit stadiu de informație, de evoluție conceptuală și metodologică a disciplinei sau, la un nivel mai puțin teoretic, poate implica reconsiderarea unor probleme de specialitate din perspectiva pragmatică a dezvoltării sociale, culturale și politice a momentului dat, a *prezentului* (dar și în ipoteza virtualităților evoluției viitoare). Progresul istoric al procesului cunoașterii este complex și profund angrenat în dezvoltarea de ansamblu a societății: evoluția cercetării științifice se realizează în orice domeniu prin modificări punctuale sau schimbări profunde de perspectivă determinate de acumularea și rafinarea cunoștințelor specifice, dar și, în multe cazuri, ca răspuns la condiționările și exigențele exterioare impuse de evoluția complexă a societății. Istoria umanității, considerată în ansamblu sau pe domenii, ilustrează cu prisosință conexiunile dintre realitate și cunoaștere. Conexiunile generatoare de mutații se realizează în mod specific în cadrul diverselor discipline științifice impunând reevaluarea periodică a problematicii; complexitatea mutațiilor depinde în mare măsură de natura și anvergura factorilor istoric implicați.

În etapa actuală, istoria unei importante părți a umanității stă sub semnul grandiosului proiect al *globalizării*, amplu proces de remodelare cu profunde consecințe pentru existența umanității. Angajată în temeiul unor principii fundamentale, *globalizarea* impune regândirea în ansamblu a ordinii sociale existente – constituite prin conjugarea complicată a unor evoluții istorice conștient dirijate sau aleatoriu corelate – și afectează statele, comunitățile umane actuale în ansamblul complexității relațiilor lor interne și internaționale. Se configurează astfel un nou „context” social, inclusiv pentru diversele forme de existență și de funcționare a limbii/ limbilor; se modifică în noua ambianță existențială datele teoretice și pragmatice ale problemelor.

„Momentul” istoric actual este marcat de angajarea (unei părți a) omenirii în constituirea (și construirea) Uniunii Europene, ambițios proiect cu multiple și complexe implicații și (nu totdeauna previzibile) dificultăți.

2. Recentă istorie a Comunității Europene, care se înscrie ca fază de debut în acest proces cu profunde consecințe pentru existența viitoare a umanității, fixează în

coordonatele sale principale structura organizatorică a societății globale, revelând totodată aspecte secundare mai puțin evidente; soluționarea sau prevenirea acestor aspecte, trecute cu vederea la angajarea procesului și stânenitoare în perspectiva evoluției viitoare, impun diverselor domenii de cercetare nu numai rezolvarea unor probleme neidentificate, dar și, în multe cazuri, regândirea – în coordonatele noii ambianțe – a unor probleme rezolvate (cel puțin aparent) satisfăcător teoretic și/ sau practic anterior.

În măsura în care *limba* – ca fenomen natural și ca instituție socială – este implicată, complex și inevitabil, în istoria umanității, angrenarea în vastul proiect al globalizării configurează în mod specific echilibrul problematicii lingvistice. În perspectiva evoluțiilor actuale o relevanță specială capătă abordările sociale: *limba* ca instituție se impune atenției colective preponderent prin două aspecte cu importante implicații sociale. Unul, strict circumscris în interiorul unei comunități (indeobște) statale constituite, se înscrie în problematica lingvistică din perspectiva *funcționalității sociale* a limbii (române, de pildă) și se referă la *calitatea uzului*, a modului în care membrii comunității respective utilizează limba proprie ca instrument în diversele forme de comunicare socială. Celălalt aspect transcende sfera de interes a problematicii intrinsec lingvistice în măsura în care o limbă dată este considerată din perspectiva raporturilor cu alte limbi și invocată ca argument în discuții care depășesc domeniul strict lingvistic (de pildă, în calitatea sa de *componentă esențială, definitorie pentru comunitatea umană* pe care o reprezintă).

Aceste aspecte – ambele cu importantă miză culturală și politică – , deși aparțin problematicii durabile, (cvasi)permanente a existenței oricărei *limbi istorice*¹, sunt – prin directă și necesară lor implicare în desfășurarea vieții sociale – foarte sensibile la condiționările exterioare, multiple și profund variabile în timp, ale comunicării. Ceea ce face ca studierea, interpretarea și înțelegerea lor – în mod firesc tributare nivelului de evoluție a instrumentelor conceptuale, metodologice și tehnice ale științei lingvistice în fiecare etapă istorică – să fie, în același timp, profund marcate de configurația istorică a ambianței interne și internaționale, de circumstanțele exterioare sociale, culturale și politice ale momentului; particularitățile istorice proprii unei anumite etape modelează în mod specific statutul și utilizarea diverselor idiome și implică, în mod complicat, problemele de limbă în viața popoarelor și statelor.

3. O problemă lingvistică fără relevanță din perspectiva necesităților și serviciilor comunicării curente, dar cu majore implicații sociale și politice interne și internaționale este, de pildă, cea a relației dintre *limbă* și *etnie*, *limbă* și *stat*.

Modalitate specifică de realizare a comunicării la nivelul unui grup social, *limba* (în diversele sale ipostaze) este universal inclusă în fascicolul de particularități proprii unei anumite comunități umane – trib, popor, națiune, grup etnic sau, la alt nivel, unui grup socioprofesional. O terminologie nuanțată (dar nu totdeauna consecventă), *limbă*,

¹ Coșeriu 1992-1993: 57 și urm.

dialect, subdialect, grai, jargon etc., încearcă să acopere particularitățile de statut lingvistic și social specifice acestor „varietăți” ale limbii: fiecare termen reprezintă o varietate de limbaj utilizată de o anumită colectivitate umană și definită prin particularități lingvistice și/ sau funcționale diferențiatore.

Termenul cel mai general – *limbă* – desemnează modalitatea lingvistică proprie (și caracteristică) unei anumite colectivități umane istoric constituite: membrii unui *trib*, ai unui *popor*, de pildă, comunică într-o *anumită limbă*, diferită de a altor comunități. Asocierea constantă cu o anumită *populație* și cu un anumit *teritoriu* conferă unui idiom, unei limbi date o pondere socială și politică deosebită: *limba (națională)* este invocată încă din secolul al XVII-lea ca temei în procesul de constituire și argument în definirea națiunilor și delimitarea statelor naționale europene.

Asocierea *limbă* ~ *stat* aduce în prim-plan relevanța funcțional administrativă și internațională a unui idiom etnic în raport cu altul/altele; răspunzând exigențelor comunicării eficiente, statutul de *limbă de stat* este instituit printr-un act juridic: un idiom etnic, limba unei anumite etnii, devine *limbă de stat* prin constituția statului respectiv sau printr-un acord interstatal.

- Distincția *limbă națională* ~ *limbă de stat* răspunde nevoii de a face posibilă comunicarea la nivelul relațiilor dintre state, dar și, într-un mod specific, în condițiile configurării unor formații statale multietnice/ multinaționale, neunitare sub aspectul componenței (etnice și) lingvistice.

- Problema vitală a asigurării unei comunicări lingvistice eficiente se pune, inevitabil, /și/ în perspectiva *globalizării*, proiect generos luând în calcul o posibilă *uniune suprastatală/ transstatală* – politică, economică și militară – și, implicit, *multietnică*.

Între chestiunile reluate în repetate rânduri la nivelul conducerii centrale a Uniunii Europene în cursul deceniilor din urmă se numără și cea a asigurării în bune condiții a comunicării lingvistice. Renunțând la mitul străvechi al „limbii universale”, Uniunea Europeană a adoptat soluția realistă a utilizării mai multor *limbi oficiale* în comunicarea forurilor de conducere ale Uniunii Europene; limbilor de mare circulație (franceza, germana² și engleza), care s-au impus pragmatic în tranzacții de-a lungul timpului, li s-au adăugat altele. Fiecare stat suveran, considerând acceptarea limbii proprii între limbile oficiale ale Comunității o formă a spiritului de respect egalitar – atitudine și condiție fundamentală într-un proiect de anvergură Uniunii Europene – , problema s-a reluat cu ocazia aderării succesive a diverselor state. În spiritul prezervării identității statale și naționale (garantate de prevederile constituționale ale Uniunii Europene), statele membre, dar și etniile minoritare cuprinse în structura statelor naționale, combat în favoarea recunoașterii și susținerii idiomului propriu, ca „marcă culturală identitară”, dar și ca parte a „patrimoniului istoric comunitar european”³: între

² Limbi oficiale din 1958 (alături de daneză și italiană), ca limbi ale statelor fondatoare ale Uniunii Europene).

³ Constituția UE include limbile diverselor etnii în „patrimoniul cultural istoric al Europei”.

chestiunile supuse atenției și deciziei conducerii Uniunii Europene în cursul ultimului deceniu al secolului trecut se înscrie și problematica conservării limbilor și culturii „minorităților etnice dispersate”: idiș, 1996, aromână, 1997, a „minorităților uralice”⁴, 1998⁵.

4. Acordarea statutului de *limbă oficială* unui număr tot mai mare de limbi reactivează spinoasa problemă teoretică sintetizată dilematic: „*Care va fi deci soarta Europei? Să lupte împotriva Turnului Babel și să regăsească o singură limbă sau să accepte... situația de plurilingvism*”, de Umberto Eco⁶ în 1992; opțiunea pentru plurilingvism a Uniunii Europene se asociază totodată, inevitabil, cu triviala (dar reala) dificultate practică a necesității lărgirii continue a corpului de traducători în vederea asigurării comunicării (dificultate care, în ipoteza extinderii globalizării dincolo de granițele considerate tradițional *europene*, riscă – evident – efectul dezastruos al Turnului Babel). Pragmatic concilierea celor două perspective dilematice s-a realizat, la nivelul conducerii Comunității Europene, prin delimitarea (impusă de „restricțiile bugetare” a) situațiilor de utilizare a celor 28 de limbi cu statut de limbi oficiale ale UE: traducerea obligatorie la nivelul Parlamentului se reduce în cele mai multe situații la engleză, franceză și germană⁷.

La nivelul „statelor suverane”, distincția *limbă națională* ~ *limbă oficială (de stat)* reactivează prin ricoșeu problema politică a drepturilor minorităților; diversele grupări etnice combat în favoarea idiomului propriu, pentru conservarea și întărirea lui, ca legatar cultural și istoric al etniei/ al specificului etnic, dar și în sensul promovării idiomului ca statut administrativ, în cadrul fiecărui stat suveran multinațional, prin extinderea utilizărilor oficiale – în justiție, în administrația locală – sau/și prin asigurarea unor forme superioare ale învățământului de stat cu limba de predare a diverselor etnii. Înscriindu-se în spiritul liberal și democratic al timpului nostru, procesul angajează administrația fiecărui stat pe un făgaș mai complicat decât pare la prima vedere, iar politica lingvistică devine o componentă deloc negliabilă a statului și guvernării.

Determinate de condițiile istorice (interne, dar și internaționale) specifice fiecărui stat și fiecărui idiom, raporturile dintre *stat*, *limba oficială* și *idiomele etnice* utilizate pe teritoriul său variază de la o țară la alta. Diversitatea acestor raporturi antrenează o largă terminologie internațională; statutul privilegiat de *limbă oficială*

⁴ Cele mai multe utilizate în afara limitelor actuale ale Uniunii Europene.

⁵ Documente oficiale (*Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare*, 1992, *Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale*. 1994) și instituții specializate (Comisia de cultură și educație a Consiliului Europei, Institutul european pentru minoritățile etnice dispersate, 1998) protejează minoritățile.

⁶ Eco 1996: 45.

⁷ *Europeans and their languages*, Report, 2012 (*apud* ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf).

opune idiomul respectiv, în mod diferențiat, celorlalte: *limba oficială* („de stat”) poate fi unică, a doua limbă oficială, limba cooficială, limba cooficială regională ș.a.⁸.

Tabloul de ansamblu al limbilor utilizate în statele europene relativizează în mod evident raportul *limbă oficială* ~ *graniță teritorială* a statului și chiar *limbă* ~ *etnie*: o anumită limbă, același idiom, poate avea statut diferit în teritorii și state diferite⁹: astfel, de pildă, *germana* are statut de limbă oficială unică în Germania, Austria și Lichtenstein, de limbă cooficială în Belgia și Elveția (p. 32), *engleza*, limbă oficială unică în Marea Britanie, are statut de limbă cooficială în Irlanda și Malta (p. 28), *suedeza*, singura limbă oficială a statului suedez, funcționează ca limbă cooficială în Finlanda (p. 47), *franceza*, limba oficială a statului francez și a Principatului Monaco, are statut de limbă oficială în Belgia walonă, de limbă cooficială la Bruxelles, în Elveția și în Luxembourg (p. 30), *daneza* are statut de unică limbă oficială în Danemarca, de a doua limbă oficială în Groenlanda și în Insulele Feroe (p. 27-28), limba *rusă*, limbă oficială unică pentru Federația Rusă și limbă cooficială în Bielorus, este, în Letonia, acceptată „prin consens”, alături de letonă, în justiție și în situații neoficiale; în fostele republici sovietice (p. 44-45), în care statutul de limbă de stat este atribuit constituțional idiomului național, limba rusă continuă să fie curent utilizată în cele mai diverse circumstanțe.

Raportarea *limbii oficiale* la *limba națională* (termen care trimite la relația tradițională cu o anumită etnie) nu se face explicit decât în puține cazuri: în Finlanda, *finlandeza*, limbă națională, funcționează ca limbă oficială de stat alături de suedeză (p. 29), *românșă*, una dintre limbile naționale ale Elveției, are statut de limbă oficială „în relațiile dintre Confederație și cetățenii de limbă română” (p. 43), *luxemburgheza* – recunoscută *limbă națională* a statului abia prin Constituția din 1984 (p. 37) – funcționează, alături de franceză, ca limbă cooficială. În legătură cu *limba română*, limbă oficială în România și în Republica Moldova (numită oficial și neoficial și *moldovenească*), se face precizarea că este „*limba maternă* a majorității populației” (p.43).

În Europa beneficiază de statutul de *limbă oficială* (de stat) sau *cooficială* 42 de limbi.

În perspectiva *relațiilor internaționale* actuale astfel schițate, *limba oficială* prevalează funcțional în mod evident asupra celei *naționale* (idiom natural asociat unui grup sau unui individ ca „limbă maternă”), atât de importantă în constituirea și afirmarea statelor naționale în secolele anterioare.

Conceptul și realitatea evocată revin însă tot mai des în discuțiile interne: *limba națională* este invocată în sensul prezervării specificului etnic (cultural și național), dar și al afirmării diverselor grupuri etnice coabitând în limitele aceleiași unități statale. Probleme lingvistice interne afectează numeroase zone/state europene, membre sau nu ale Uniunii Europene (Belgia, Spania, Portugalia, Irlanda etc., dar și, în măsură diferită, România și Moldova).

⁸ Cf. Sala, Vintilă Rădulescu 2001: p. 20 și urm.

⁹ *Ibidem*.

5. Corelarea *limbii naționale* cu statutul funcțional de *limbă oficială* (a unui stat) se asociază istoric cu configurarea principalelor state europene în cursul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea¹⁰, proces al cărui motor principal l-a reprezentat afirmarea conștiinței naționale, în spiritul căreia statul național modern presupune, minimal, asocierea unui anumit teritoriu cu o comunitate umană caracterizată prin tradiții comune și vorbind același idiom etnic, aceeași limbă. În coordonatele acestei viziuni, organizarea socioculturală a țărilor europene acordă în general statutul de organ oficial al statului idiomului vorbit de populația majoritară: *limba națională*, idiomul etniei majoritare se impune ca preocupare constantă – culturală, dar și administrativă – societății și structurilor de stat.

România se include în acest amplu proces de modernizare ca urmare a Unirii Principatelor (1859) și a Marii Uniri (1918).

Desfășurată sub semnul unificării instituționale, inclusiv sub aspect lingvistic, constituirea ca stat suveran plasează problemele limbii române în centrul preocupărilor vieții culturale a societății românești; statutul *limbii române de organ oficial* al statului se clarifică și se consolidează în cursul secolelor XIX-XX: este perioada constituirii și construirii unei „limbi destoinice și cultivate”, capabile să exprime „toate cele ale minții și ale inimii”¹¹, identificată ca *limbă literară*¹².

O componentă importantă a acestui proces a reprezentat într-o primă fază *unificarea* limbii naționale sub aspectul *variației dialectale*, căci, în termenii definiției coșeriene, limba română, ca orice limbă istorică „care s-a dezvoltat istoricește și care are un nume”, nu era (și nu este) „monolitic unitară”; iar procesul de modernizare a limbii românești – angajat în cursul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea în condițiile de apartenență administrativă a vorbitorilor la trei formații statale diferite – accentuase diferențele dialectale, inerente evoluției firești¹³ (larg recunoscute de intelectualitatea românească a începutului secolului al XIX-lea¹⁴): diversitatea surselor de împrumut (rezultat al relațiilor istorico-culturale diferite) explică caracterul eteroclit al fondului neologic al limbii române în această etapă a istoriei sale.

Unitatea limbii oficiale fiind considerată garant al propășirii statului național realizat în urma celor două uniri, unificarea limbii a reprezentat problema centrală a dezbaterilor culturale. Gândită ca parte a progresului social și a modernizării și inclusă

¹⁰ Eco 1996: 34.

¹¹ Cf. Heliade Rădulescu 1973: 91-92.

¹² Amplu și complex cercetată în lingvistica românească a secolului trecut, varianta literară – considerată ca parte a istoriei limbii române (*Româna literară și problemele ei principale*, 1961) sau regândită în termenii teoretici ai abordării structural funcționale (*Stilistica funcțională a limbii române*, 1973) – a reprezentat un domeniu predilect în preocupările științifice ale profesorului Ion Coteanu, a cărui amintire este omagiată prin alcătuirea acestui volum.

¹³ Guțu Romalo 1999: 5 și urm.

¹⁴ Cf. Heliade Rădulescu 1980: 410 și urm.

într-un amplu proces de instruire¹⁵, al cărui prim temei îl constituie școala¹⁶, *unificarea limbii*, orientare dominantă în dezvoltarea limbii române în secolul al XIX-lea și în primele decenii ale celui următor, privește nu exprimarea, comunicarea în varianta „familiară”/familiară, ci *utilizarea cultă*, în literatură și în știință: finalitate a eforturilor conjugate ale intelectualilor din toate teritoriile reunite ale statului român, *limba română literară*, varianta supradialectală a limbii române, se realizează printr-un proces conștient dirijat¹⁷ de „cultivare”.

Angajată la începutul secolului al XIX-lea și atent promovată după 1900, constituirea *limbii literare unice* (supradialectale) s-a realizat rapid și a fost curând identificată global cu *limba română* ca idiom definitoriu pentru poporul român și, implicit, ca limbă națională și oficială a statului român. În relațiile internaționale oficiale, politice, științifice sau culturale, referirile la „limba română” au în vedere *limba literară*, entitate „emblematică”, care acoperă *global* numeroasele varietăți lingvistice (diastratice, diafazice și diatopice) prin care se realizează, oficial și neoficial (în limba națională a statului), comunicarea pe teritoriul României și în relațiile internaționale.

6. *Cultivarea limbii*, denumire a unui domeniu particular al lingvisticii (și culturii) românești, trimite la această perioadă de constituire a unei „*limbi române literare unitare și unice*” și acoperă diversele forme de cercetare și protejare a acestei ipostaze a limbii române. Obiectiv principal al activității larg culturale desfășurate de la început sub semnul unificării, extinderea *variantei supradialectale* s-a realizat în prima jumătate a secolului 20. Creditată ca utilă și necesară și promovată de categoriile instruite ale societății românești, *limba literară*, „unică și unitară”, modalitate de exprimare a oamenilor de cultură, scriitori și profesioniști de diferite specialități, câștigă teren – la început în scris, treptat și în utilizarea orală – mai ales prin depășirea deprinderilor dialectale (în primul rând fonetice) ale vorbitorilor. Beneficiind de prestigiu social ca apanaj al categoriilor instruite, sprijinită oficial științific și administrativ și propagată prin școală, *limba română literară* – „variante exemplară” – s-a extins treptat, dar rapid, fiind utilizată de categorii tot mai largi și mai variate de utilizatori ai limbii române: ca limbă oficială, ca limbă a științei și culturii, dar și în circumstanțe colocviale și familiare.

De la mijlocul secolului trecut, româna literară reprezintă pentru o largă categorie de vorbitori principala (uneori unica) ipostază a limbii române la care apelează – cu eventuale derogări – în cele mai diverse împrejurări. Numeroși sunt însă și vorbitorii care stăpânesc, în măsuri variabile, atât limba literară, cât și o varietate dialectală, de obicei a regiunii din care provin. În cazul unei cunoașteri temeinice a celor două variante, vorbitorul recurge la una dintre ele în funcție de situația de comunicare:

¹⁵ Cf. Nădejde 1884: 1: „În școală trebuie să învățăm a vorbi limba literară și a ne feri de deprinderi căpătate în copilărie.”; Tikin 1945: X: „(Școala) în primul rând e chemată a lupta contra particularităților dialectale a oamenilor culți.”

¹⁶ Vezi Heliade Rădulescu 1860, II: 190 și urm.

¹⁷ Cf. Guțu Romalo 1995: 45-52.

utilizează varianta locală în familie sau discutând cu vorbitori care aparțin aceleiași arii dialectale, dar preferă varianta unică („*limba literară*”) în toate celelalte situații. Inadvertențele – la nivelul uneia sau alteia dintre variante – depind, în cazurile de diglosie de acest fel, de calitatea competenței lingvistice a vorbitorului.

Dacă în perioada constituirii și propagării variantei unice, *cultivarea limbii* protejea varianta literară de *derogările/derapările dialectale* suprapunând-o varietății lingvistice locale, în etapa actuală, când limba literară, ca sistem, cunoaște o largă utilizare socială funcționând ca ipostază *standard*, iar categoria vorbitorilor familiarizați (e drept în grade diferite) cu exigențele exprimării literare („corecte”) este foarte numeroasă, explicațiile abaterilor „neliterare” trebuie căutate în altă parte. Vorbirea incorectă, greșelile de exprimare, general incriminate de opinia publică și reproșate – de la caz la caz și de la persoană la persoană – Școlii, Academiei, lipsei de „modele” etc., nu sunt azi decât accidental tributare elementului regional; frecvente sunt în ultimele decade abaterile constând în nerespectarea *normelor* statuate sau depășirile de *registru stilistic*, mai ales alunecările spre oral și argotic – adeseori intenționate, persiflant ironice, dar și (nu arareori) involuntare –, greșeli dovedind o insuficientă adaptare a discursului la condiționările situației de comunicare¹⁸.

Circumstanțe și motivații complexe – în multe cazuri extralingvistice – favorizează exprimarea deficitară, supărător de frecventă în abundența comunicare actuală; împrejurări interne și externe ale contextului actual al comunicării sociale (graba, discursul „spontan” necontrolat, deficiențele de instrucție și/ sau de disciplină comunicativă ș.a.) contribuie la proliferarea exprimărilor marcate negativ. Factori diverși favorizează neglijarea normelor limbii literare.

În cazul limbii române, între explicațiile posibile ale deteriorării discursului public prin nerespectare normelor variantei literare, poate fi invocată, de pildă, în mod neașteptat, tocmai larga utilizare a „modelului”: reversul procesului de extindere a limbii literare îl constituie diminuarea prestigiului social, „devalorizarea”, și, implicit, atenuarea caracterului de *reper* al variantei „exemplare”. Pe acest fundal proliferază „greșelile” în raport cu cerințele „exprimării îngrijite”, abaterile de la normele statuate prin lucrările oficiale (dicționare, gramatici de diverse niveluri) și pe larg explicate în variate lucrări de „cultivare a exprimării/ limbii”.

7. Inerente funcționării, dar și evoluției tuturor limbilor, utilizările discordante în raport cu sistemul în funcțiune, greșeală sau adaos, fac parte din mecanismele firești ale dinamicii limbii și se înscriu – prin cauze și efecte – în procesul de ansamblu al evoluției oricărei limbi: condiționări lingvistice și istorice asemănătoare determină efecte/ fenomene lingvistice analoge, care se înscriu în problematica generală și perenă a lingvisticii; din perspectiva cercetătorului „problema generală” își redobândește continuu actualitatea, căci particularizarea specifică a fenomenelor – efect al variației condițiilor istorice concrete – modifică datele problemei.

¹⁸ Vezi, de pildă, Guțu Romalo 1997: 7-9.

Perspectiva istorică a globalizării afectează în ansamblu evoluția ambianței existențiale actuale antrenând, implicit, reactualizarea problemelor în cele mai diverse domenii, inclusiv în lingvistică. Condițiile proprii societății actuale angajează în forme specifice utilizarea și evoluția limbilor și impun specialistului lingvist regândirea unor fenomene bine și de mult cunoscute – în termenii actualității istorice –, dar și (re)evaluarea responsabilă – în perspectiva evoluției viitoare – a soluțiilor propuse (mai ales în vederea evitării eventualelor efecte negative). Situațiile care se impun atenției cercetătorului sunt multiple, variate și, adeseori, descurajant de dificile (mai ales sub aspectul rezolvărilor pragmatice).

Un exemplu elocvent în acest sens oferă, de pildă, problema bine cunoscută a *împrumutului lexical*. În condițiile actuale, când posibilitățile de *circulație a persoanelor și informației* abolesc distanțele permițând accesul în timp real la evenimente și realități din toate colțurile lumii și fac posibile multiple contacte, fie și sporadice, cu lumi și orizonturi altădată nebănuite sau inaccesibile, fenomenul capătă o amploare și o complexitate care presupun o gestionare mai dificilă decât altădată. Extinderea domeniului cunoașterii ca efect al variatelor relații internaționale care se stabilesc între state și popoare generează, implicit, necesitatea identificării prin mijloace lingvistice a realităților, fenomenelor și conceptelor inedite făcând posibilă comunicarea; se creează și se împrumută termeni noi, cuvintele circulă de la o limbă la alta. Golurile lexicale se completează cel mai frecvent prin vocabule împrumutate, eventual mai mult sau mai puțin concomitent, din diverse limbi; varietatea limbilor sursă și adeseori insuficienta familiarizare cu particularitățile lor lingvistice pun mari piedici procesului de asimilare în limba receptoare. Astfel, de pildă, sub presiunea covârșitoare a numărului împrumuturilor recente, dar și a diversității surselor, se complică problemele bine cunoscute ale *integrării în sistem* a împrumuturilor, proces cu care lingvistica și limba română (ca și celelalte limbi) se confruntă de multă vreme.

Un exemplu sugestiv în acest sens oferă experiența ortografică românească în domeniul reglementării scrierii neologismelor.

Problema *încadrării ortografice și ortoepice* a cuvintelor străine recent intrate în uzanța vorbitorilor de limbă română s-a conturat relativ târziu (cu ocazia adoptării alfabetului latin) și s-a complicat în cursul ultimei jumătăți de secol. Într-o primă etapă, reglementarea – privind în mod special ortografierea numelor proprii străine – recomanda respectarea formei (orto)grafice din limba de origine; regulile se completează ulterior mai ales prin soluționarea fiecărui caz în parte. Problema normelor ortoepice, a raportului dintre scrierea și pronunțarea (în limba română) a achizițiilor lexicale recente s-a impus atenției normatorului mult mai târziu. Ultima ediție a *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic* (2005), care sporește substanțial inventarul înregistrărilor prin adăugarea unui număr considerabil de neologisme, menține și extinde – în unele cazuri anulând normele stabilite de lucrările anterioare – regula respectării grafiei din limba de origine: scriem ca în engleză, ca în franceză sau portugheză etc. Soluția, aplicată ca regulă generală împrumuturilor tot mai numeroase, schimbă raportul dintre principiul fundamental al ortografiei noastre, cel fonetic (*scriem*

cum rostim) și principiul „etimologic” (*scriem respectând tradiția...ortografică a altor limbi*). Ponderea acestuia din urmă sporește impunând totodată asocierea sistematică a formei scrise recomandate (conform normelor ortografice ale limbii respective) cu transcrierea fonetică a pronunțării originare – propusă ca model/ normă ortoepică vorbitorului de limbă română.

Rezolvarea ortografică, teoretic relativ simplă – mai ales în cazul neologismelor provenind din limbile a căror scriere se realizează în alfabet latin –, se complică odată cu diversificarea surselor de împrumut și a sistemelor corespunzătoare de scriere. Chiar în condițiile utilizării comune a caracterelor latine, transpunerea dintr-o limbă în alta nu se realizează mecanic, fără probleme, în măsura în care același semn grafic (eventual însoțit de diverse diacritice) este asociat cu valori fonice diferite în sistemul de scriere al diverselor limbi. Dificultățile se agravează în cazul transferului între limbi cu sisteme de semne grafice diferite (chirilice, grecești, arabe, ebraice etc.) sau cu sisteme de scriere nealfabetică (chineza sau japoneza, de pildă). În perspectiva înmulțirii surselor de împrumut sugerată de ipoteza globalizării, avantajele soluției etimologice scad, iar dificultatea problemei crește exponențial. Situația destul de frecventă a pătrunderii aceluiași cuvânt din limbi sau pe căi diferite nu facilitează munca cercetătorului normator pus în situația de a alege și de a fixa „regulile” ortografice și ortoepice ale neologismului. Dificilă este și postura de „utilizator” al limbii în condițiile actuale de intense și rapide schimburi socioculturale la nivel internațional: în confruntarea continuă cu realități și concepte străine impuse de viața curentă, vorbitorul preia din zbor termenii de care are nevoie fără a se preocupa prea mult de regulile de scriere sau de pronunțare corectă. (De altfel, din pricina decalajului inerent care separă intrarea în uz, instalarea în limbă și înregistrarea oficială a cuvintelor, nici consultarea lucrărilor normative – la care se recurge de altfel supărător de rar – nu rezolvă, în multe cazuri, nedumeririle „utilizatorului” instruit și atent la propria exprimare.)

Scrierea și pronunțarea neologismelor nu reprezintă însă decât unul dintre aspectele *împrumutului lexical*, important factor în procesul de evoluție a limbilor. Cercetările românești ale deceniilor din urmă (mai ales cele care într-un fel sau altul au contingențe cu *cultivarea limbii*), au pus în evidență și alte efecte ale transferului lexical, uneori cu profunde consecințe pentru evoluția limbii române. Pătrunderea masivă în ultima vreme a anglicismelor, de exemplu, a lărgit substanțial clasa substantivelor și adjectivelor afectând domeniul cel mai stabil, structura morfologică a limbii române. În mod evident, procesul se acutizează în condițiile unui împrumut masiv și divers orientat ca cel care se conturează în perspectiva globalizării.

Situațiile discutate scot în evidență necesitatea unei reconsiderări a problematicii lingvisticii în coordonatele actuale – interne și internaționale – ale vieții și comunicării sociale în vederea unei eventuale/ necesare revizuirii a modalităților de studiere și protejare a limbii, dar și a implicării specialistului lingvist în rezolvarea unor probleme care depășesc adeseori prin implicațiile lor domeniul propriu al lingvisticii.

BIBLIOGRAFIE

- Coșeriu, Eugen, 1992-1993, „Prelegeri și conferințe (1991-1992)”, în *Anuar de lingvistică și istorie literară*, Tom XXXIII, Seria A. Lingvistică, p. 57 și urm.
- Coteanu, Ion, 1961, *Româna literară și problemele ei principale*, București, Editura Științifică.
- Coteanu, Ion, 1973, *Stilistica funcțională a limbii române*, I, București, Editura Academiei Române.
- Eco, Umberto, 1996, *Pe urmele limbii perfecte în cultura europeană*, Constanța, Editura Pontica.
- Guțu Romalo, V., 1995, „Raporturile dintre limba literară și graiurile limbii române”, în *Limba română și varietățile ei locale*, Lucrările științifice organizate de Secția de filologie și literatură a Academiei Române, 31 octombrie 1994, București, Editura Academiei, p. 45-52.
- Guțu Romalo, V., 1997, „Nou și vechi în limbă română actuală”, în *Limbă și literatură*, XLII, 1997, vol. III – IV, p. 7-9.
- Guțu Romalo, V., 1999, „Obiectiv și subiectiv în evoluția limbii române”, *Conferințele Academiei Române*, București, Editura Academiei,
- Heliade Rădulescu, I., 1860, *Literatura, Critica*, II, Bucuresci, Tipografia Heliade și Asociați.
- Heliade Rădulescu, I., 1973, *Scrieri lingvistice*. Ediție, studiu introductiv, note și bibliografie de I. Popescu-Sireteanu, București, Editura Științifică.
- Heliade Rădulescu, I., 1980, *Gramatica românească*, ediție și studiu de V. Guțu Romalo, București, Editura Eminescu.
- Nădejde, I., 1884, *Gramatica limbii române. Fonetica. Etimologia. Sintaxa și istoria limbei pentru clasele liceale*, Iași, Editura Librăriei Petru C. Popovici.
- Sala, Marius, Ioana Vintilă Rădulescu, 2001, *Limbile Europei*, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Tiktin, H., 1945, *Gramatica română. Etimologia și sintaxa*, Ediția a III-a revăzută de I.-A. Candrea, București, Editura Tempo.